

the years of Capodistrias (1828-1832), thus contributing to the thorough study of public space organization in Greece during the period of the first, after the liberation from the Turks, governor of the country. In these articles, referring to public buildings in Argos and Nauplion and to Gordon's mansion in Argos, we have proved that an intensive as well as extensive building activity is recorded throughout Greece, aiming to the creation of a more or less sufficient

infrastructure of public architecture. By this term we mean the erection of schools, administrative and military buildings, warehouses, penitentiaries, etc. and also the restoration of the so-called "national edifices", which were buildings owned by the state. From the political point of view the realization of such an immense project illustrates perfectly the strong decision of the Capodistrian administration to create a modern state in a country which had just

overcome seven long, dreadful years of an exhausting revolutionary and also civil war. If we take into consideration that military operations for the liberation of other Greek regions were still going on in 1829 –which were annexed to Greece in 1830 under the London Protocol– we can better appreciate the difficulties this project had to face as well as its real importance and impact on the public architecture of the modern Greek state.

Κεραμικά της Νίκαιας (Iznik)

Η επικράτηση των Αράβων, από τον 6ο αιώνα και μετά –στη Συρία, τη Μεσοποταμία, την Περσία, την Αίγυπτο, τη Βόρεια Αφρική έως και την Ισπανία–, δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες ώστε η κεραμική τέχνη να αναπτυχθεί και να παράγει, εκτός από χρηστικά, καλλιτεχνικά και διακοσμητικά προϊόντα (εικ. 1).

Μεταξύ των αιτιών που συνέτειναν στην κατάρρευση της βυζαντινής κυριαρχίας και στην επικράτηση των Αράβων, σημαντικό ρόλο έπαιξε η φυλετική συγγένεια των λαών (μέρος του πληθυσμού της Συρίας και της Παλαιστίνης ήταν σημιτικής καταγωγής, ενώ άλλο αραβικής), η χρήση κοινής γλώσσας, οι θρησκευτικές τους αντιλήψεις και η πολιτική της Βυζαντινής αυτοκρατορίας (θρησκευτικές συνθήκες Συρίας, Παλαιστίνης και Αιγύπτου, μονοθελητικές τάσεις του Ηρακλείου και παραχωρήσεις στους μονοφυσίτες) καθώς και οι κοινωνικοστρατιωτικές συνθήκες της αυτοκρατορίας (χαλαρή οργάνωση, που επιτρέπει στην Αίγυπτο την απόκτηση σχετικής ανεξαρτησίας).

Έτσι, από το 635 που η Δαμασκός πρώτη περιέρχεται στους Άραβες, η ανθούσα κεραμική τους τέχνη αφομοιώνει δημιουργικά τις ποικίλες τεχνολογίες και τεχνολογίες των λαών που βρίσκονται κάτω από την κυριαρχία τους.

Στα μέσα του 11ου αιώνα, οι Σελτζούκοι Τούρκοι κατακτούν την Περσία και τη Μεσοποταμία (το 1071 ιδρύουν το Σουλτανάτο της Μ. Ασίας με πρωτεύουσα το Ικόνιο). Στις αρχές του 14ου αιώνα οι Οθωμανοί Τούρκοι γίνονται κύριοι της Μ. Ασίας (1341) και ο σουλτάνος Ορχάν καταλαμβάνει τη Νίκαια. Η πόλη αυτή, που λόγω της γεωγραφικής της θέσης ήταν σημαντική (πρωτεύουσα του κράτους της Νικαίας), έλαβε από τους Τούρκους το όνομα Iznik (παραφθορά του Νίκαια)¹, το οποίο έδωσε και στα χαρακτηριστικά κεραμικά της που παρήγαγε στην περίοδο μεταξύ του 1450 και του 1700.

Β. Γινόπουλος

Ερευνητής ειδικ. κεραμικής

Βυζαντινή κεραμική: η απαρχή

Τα παραδοσιακά βυζαντινά κεραμικά διακρίνονται στις εξής

ομάδες: α. Αποθηκευτικά (για στερεές και υγρές τροφές σε σπίτια και μοναστήρια). β. Μαγειρικά σκεύη (για βράσιμο κρεάτων, χορταρικών, για τηγάνισμα,

για απλό ζέσταμα). γ. Κεραμικά για σερβίρισμα (μεγάλες κούπες, μεγάλα πιάτα). δ. Κεραμικά φαγγού (που χρησιμοποιούνται στο τραπέζι).

Από τον 7ο αιώνα ξεκινά η παραγωγή κεραμικών ισλαμικής επίδρασης, με γυάλωμα και χρώματα: καφέ, κόκκινο, ώχρα, μπλε-σταχτί, πράσινο. Στην αρχή χρησιμοποιούνται στα τραπεζία των πλουσίων. Από τον 8ο αιώνα και μετά η χρήση τους γενικεύεται, όμως άρχοντες και παλάτι απαξιούν να τα χρησιμοποιήσουν. Οι επόμενες φάσεις εξέλιξης των κεραμικών παρατηρούνται κατά τους 9ο με 11ο αιώνα (Μακεδόνες), και 11ο με τέλος 12ου αιώνα (Κοιμηνοί). Τα διακοσμητικά θέματα είναι ποικίλα, καμιά απαγόρευση, κανένας κανόνας δεν χαλινώνει τη φαντασία του τεχνίτη. Φύλλα, δέντρα, φυτά, άνθη, ζώα, πουλιά, ανθρώπινες μορφές, σταυροί, ρόδακες, κάθε είδους γεωμετρικά σχήματα θα στολίζουν τα ποικιλόχρωμα κεραμικά των Βυζαντινών, τα οποία θα επηρεάσουν την αραβική και στη συνέχεια την τουρκική παραγωγή (εικ. 2).

Τον 9ο και 11ο αιώνα, η βυζαντινή κεραμική, δεχόμενη αραβική επίδραση, εμφανίζει ψευδοκοινοφικά και ψευδοεπιγραφικά μοτίβα, δίπλα στα καθαρά βυζαντινά. Όλη αυτή η παραγωγή θα φθάσει ως τις άκρες του Ισλαμικού κόσμου (Μαρόκο)² (εικ. 3).

Η ισλαμική κεραμική

Η πλατιά, όπως είδαμε, εξάπλωση των Αράβων τους έφερε σε επαφή με πολλούς πολιτισμούς, από τους οποίους δέχθηκαν επιδράσεις σε όλους τους τομείς. Η κεραμική, σημαντική τέχνη τους, πήρε στοιχεία και από το Βυζάντιο, το οποίο είχε κληρονομήσει την ελληνική παράδοση. Με τη μεταφορά της πρωτεύουσας των Αράβων από τη Δαμασκό στη Βαγδάτη, η Μεσοποταμία και η Περσία — που χάρη στο εμπόριο είχε έρθει σε επαφή με την Κίνα — θα αφήσουν και αυτές την ανεξίτηλη σφραγίδα τους στην ισλαμική κεραμική, που γίνεται φορέας ιδεολογίας και αισθητικής. Ποικίλα θέματα από το βασίλειο της φύσης (πουλιά, ζώα, φυτά και άνθρωποι), αλλά και γεωμετρικά σχήματα, κοσμούν τα κεραμικά προϊόντα, ανάλογα με τον προορισμό τους. Θέματα από το ζωικό βασίλειο εικονίζονται αποκλειστικά σε

αντικείμενα οικιακής χρήσης, κι αυτό μονάχα σε χώρες όπου η τοπική παράδοση το θέλει, ενώ τα διακοσμητικά κεραμικά που στολίζουν δημόσια κτήρια (τζαμιά, σχολεία) κοσμούνται με ανεικονικές παραστάσεις — μιας και η ισλαμική θρησκεία το επιβάλλει — οι οποίες στρογγυλίζονται σε έντονο συμβολισμό. Στην εξελικτική πορεία της κεραμικής τα διακοσμητικά της θέματα περιορίζονται σε ρεπερτόριο αυστηρά γεωμετρικό και διακοσμητικό, εντυπωσιακά όμως πλούσιο (εικ. 4-5).

Η εποχή των Σελτζούκων

Η εποχή αυτή εκτείνεται στο χρονικό διάστημα μεταξύ 12ου και 14ου αιώνα. Η κεραμική παραγωγή της χαρακτηρίζεται από διακόσμηση γεωμετρική, όπως πολύγωνα, σταυρούς και άστρα (εικ. 6). Συναντάμε, σπανιότερα όμως, και ανθρώπινες φιγούρες και ζώα, όλα αυτά σε διάφορα χρώματα.

Πιστεύω πως στην πρώτη ετούτη φάση οι Τούρκοι δανείζονται τα πλούσια μοτίβα του ρεπερτορίου του Βυζαντίου, της Περσίας, και μέσω αυτής και της Κίνας, χωρίς οι ίδιοι να δημιουργήσουν κάτι καινούργιο (εικ. 7). Άλλωστε, οι ονομασίες των τεχνοτροπών δείχνουν την προέλευσή τους: Hatay-Chatay-China ονομάζουν οι Τούρκοι τον άνηθο διάκοσμο — ο οποίος έχει ως αφηγηρία την Κίνα —, που αλλάζει όνομα και γίνεται Rumi-Rum-Rome από τη στιγμή που διακοσμεί τον κάμπο του πιάτου με αραβουργήματα, αποκτώντας ίδια χαρακτηριστικά. Έτσι οι Τούρκοι οικειοποιούνται στοιχεία βυζαντινά και περσικά και θεωρούν ως παραδοσιακό σελτζούκικο διάκοσμο τον άνηθο με αραβουργήματα, που βλέπουμε και στην τεχνοτροπία Bada-Nakkas και στη συνέχεια της Μιλίτου (Milet), σαν συνδυασμό του στυλ Hatay-Rumi (εικ. 8). Ξεχωρίζουμε την επίδραση Σύρων και Ιρανών τεχνιτών των μέσων του 15ου αιώνα. Κατά τους 13ο και 14ο αι., τεχνίτες του Ταμπρίζ δουλεύουν στο Μπεϊτσεχίρ με την τεχνική της υπογλάστρας (underglaze) σε πολύχρωμα κεραμικά — που στη συνέχεια θα εξελιχθούν, με την επίδραση της

κινέζικης κεραμικής, σε δίχρωμη (μπλε-άσπρο) τεχνική.

Το 1514, τον καιρό της βασιλείας του Σελίμ του Α', έρχονται στη Νίκαια τεχνίτες από το Ταμπρίζ και τεχνίτες πορσελάνης από το Κάιρο, που μεταφέρουν τις δικές τους τεχνικές.

Στη Νίκαια, τόσο οι Τούρκοι όσο και οι Έλληνες — και αργότερα οι Αρμένιοι στην Κιουτάχεια — θα εφαρμόσουν την τεχνική και την τεχνοτροπία που διαμορφώνονται σταδιακά στα ισλαμικά κέντρα παραγωγής κεραμικών.

Από τον 16ο αιώνα και μετά η παραγωγή της Νίκαιας αποκτά ποικιλία και φθάνει σε μεγάλη άνθηση, χάρη στους Έλληνες τεχνίτες, που δεν υπακούν σε θρησκευτικές απαγορεύσεις. Εδώ τα εργαστήρια διακρίνονται σε ελληνικά και τουρκικά και απευθύνονται σε αντίστοιχους χρήστες. Έτσι βλέπουμε γύρω στα 1520-1530 κυρίως ζώα, στα 1580 μοτίβα St. Cloud (παρμένα από γαλλικές παραγωγές πορσελάνης). Κατά τον 17ο αι., στα 1600-1610 (στη βασιλεία του Αχμέτ του Α'), παραστάσεις ανθρώπων με ανατολικά χαρακτηριστικά είναι κοινές, ενώ στα 1650-1700, σπία, κιάσικα, ζώα, άνθρωποι, σπείρες στολίζουν το χείλος των πιάτων.

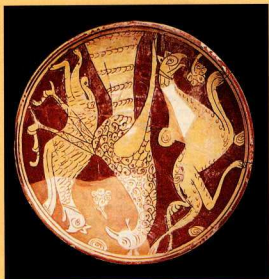
Κεραμικά της Νίκαιας

Πρώτη περίοδος, 12ος-13ος αιώνας: Λίγα είναι τα κεραμικά της Νίκαιας που έχουν σωθεί. Είναι ως επί το πλείστον γυαλωμένα, με συχνά κακής ποιότητας εφυάλωση. Ως προς το χρώμα είναι μονόχρωμα ή δίχρωμα (polychrome ware), στο χρώμα της ώχρας, του μελιού και στο πράσινο. Η παραγωγή της πρώτης αυτής περιόδου χαρακτηρίζεται από επιδράσεις τόσο βυζαντινές όσο και της Περσίας (Zengi), της Συρίας (Ataberg), της Βαγδάτης (Αββασιδές) και της Αιγύπτου (Φατιμίδες) (εικ. 4 και 7).

Η δεύτερη περίοδος κρατά περίπου έναν αιώνα. Τα κεραμικά της Νίκαιας άλλοτε καλύπτονται από γυάλωμα και άλλοτε όχι. Τα χρώματά τους παίζουν σε τόνους καστανού, πράσινου, μπλε. Ο διάκοσμος είναι εγχάρακτος ή ρυθμίζονται Rumi.

1. Δύο αστερόσχημα πλακάκια από το σελτζούκικο παλάτι του Kubadabad (Karataş Tile Mus. Konya).

2. Βυζαντινό πιάτο, 12ος-14ος αι. (Μουσ. Μπενάκη).

5. Κούπα μεικτης τεχνοτροπίας με υάλωμα, τέλος 12ου - αρχές 13ου αι., από τις ανασκαφές Samsat (Adıyaman Mus.).

8. Κεραμικό τεχνοτροπίας «milet» (από τις ανασκαφές του κεραμικού φούρνου της Iznik).

9. Θραύσματα πιάτων της τεχνοτροπίας «milet» (κεραμ. φούρνου Iznik).

3. Μαρακινό πιάτο με βυζαντινό διακοσμητικό θέμα, 18ος αι. (Mokhafia, κωνικό πιάτο για την παρουσίαση του κουσκούς).

4. Τμήμα από μεγάλο πιάτο, εγχάρακτο με πράσινο υάλωμα, 13ος αι., Κοπυα (Ankara Ethnogr. Mus.).

6. Πιάτο σε μπλε-μαύρο του τέλους του 12ου - αρχές 13ου αι. (Adiyaman Mus.).

7. Τμήμα πιάτου τεχνικής champlévé (έξεργο), 13ος αι. (Amasya Mus.).

10α,β. Στα κεραμικά αυτά βλέπουμε: α. την ελληνική επίδραση με διακοσμητικά θέματα, όπως πρόσωπα, ζώα και φυτά, β. την κουφική γραφή ως διακοσμητικό θέμα.

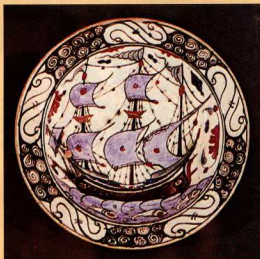

11. Θραύσματα πιάτων τεχνικής μπλε-άσπρο (κεραμ. φούρνος Iznik).

12. Θραύσματα πιάτων τεχνοτροπίας «δαμασκού» σε χρώματα τουρκουάζ, πράσινο (κεραμ. φούρνος Iznik).

13α,β. Κεραμικά του «ροδιακού» ρυθμού. α. Απεικόνιση καραβιού, γύρω στα 1600 (Μουσ. Μπενάκη). β. Χαρακτηριστικά επίσης θραύσματα του ίδιου ρυθμού (κεραμ. φούρνος Iznik).

14. Κεραμικό του ρυθμού της «τουλίπας» (tulip age), 18ος αι., από τα εργαστήρια του Ανακτόρου του Εβδόρου (Kaplan Pasha Mosque).

15. Τμήμα κανάτας για καφέ του 18ου αι. από την Κιούτχεια.

Η τρίτη περίοδος χαρακτηρίζεται από το ρυθμό Μιλίτου και τεχνική υπούαλωσης (underglaze). Ως προς το διάκοσμο και το χρώμα, ξεχωρίζουν πάντα τα εγχάρκτα σχέδια βυζαντινής τεχνοτροπίας και το περιοικό φόντο σε έντονο τουρκουάζ με μαύρα σχέδια. Σπανιότερα συναντάται χρωματιστός διάκοσμος σε διαφόρων τόνων μπλε φόντο (εικ. 8, 9).

Η επόμενη (4η) περίοδος χαρακτηρίζεται από παραγωγή του τύπου γαλάζιο-λευκό (blue and white)³, με επιρροή από τα κινέζικα κεραμικά Ming. Στη φάση αυτή η εφύαλωση είναι πολύ καλή, η ποιότητα, τα χρώματα που χρησιμοποιούνται, εκτός από το μπλε, είναι το πράσινο και το τουρκουάζ. Τα διακοσμητικά θέματα περιλαμβάνουν ζώα και ανθρώπινες φιγούρες (εικ. 10).

Η πέμπτη περίοδος (από τον 16ο αιώνα και μετά) βλέπει τη μεγάλη άνθηση της κεραμικής της Νίκαιας. Τρεις τάσεις παρατηρούνται: α) Εκείνη της Δαμασκού, με χρώματα μπλε, πράσινο ελιάς, τουρκουάζ, μαύρο, και σχέδια φυτικά και ζωικά. Το υαλώμα τους, τεχνικής slip επάνω σε πηλό, τόσο κόκκινο όσο και άσπρο, είναι κακό (εικ. 11).

β) Ο ρυθμός, που ονομάζεται «της Ρόδου» ή «της Λίνδου» (Lindos) και άκμασε στη Νίκαια, το 1550. Ο πηλός που χρησιμοποιείται εδώ είναι λευκός και η υπούαλωση (underglaze) είναι πολύ καλής ποιότητας. Τα χρώματα που χαρακτηρίζουν αυτό το στυλ είναι το κόκκινο και το ανοιχτόχρωμο τουρκουάζ. Ο διάκοσμος αποτελείται κυρίως από κόκκινα λουλούδια και μαύρα αραβουργήματα (εικ. 12).

γ) Το 1718-1730 είναι η περίοδος της τουλίπας (tulip age), που συναντάται και σε εργαστήρια της Κωνσταντινούπολης, στο παλάτι του Ερδόμου, με εφύαλωση (slip) και σχέδια ροκοκό. Απεικονίζονται κυρίως λουλούδια, και φυσικά, τουλίπες και τριαντάφυλλα. Τα χρώματα του φόντου είναι γκριζο ή πολύ ανοιχτό πράσινο, ενώ τα λουλούδια δίνουν τον τόνο (εικ. 13).

Η έκτη περίοδος (17ος-18ος αιώνας) βλέπει την παρακμή των εργαστηρίων της Νίκαιας, την άνοδο της Κιουτάχειας (εικ. 14) και των εργαστηρίων του Κεράτιου κόλπου, που δέχονται την επιδράση

της κινεζικής κεραμικής Ming. Τα διακοσμητικά σχέδια των κεραμικών της Νίκαιας αποτελούνται από φυλλώματα και λουλούδια σε μπλε με άσπρο φόντο. Παρόμοια κεραμική παρήγγε η Κιουτάχεια από τον 15ο κιόλας αιώνα, αλλά με διάκοσμο από φιγούρες και ζώα. Επίσης στην Κιουτάχεια ανήκει παραγωγή πορσελάνης με κόκκινο και άσπρο χρώμα. Με την αρχή της παρακμής των εργαστηρίων της Νίκαιας (17ος αιώνας) οι κεραμείς της Κιουτάχειας παράγουν πιο εκλεπτυσμένα προϊόντα, που χαρακτηρίζονται από μικρά λουλούδια, σχέδια σε μενταγιόν, φιγούρες ζώων και ανθρώπων με τοπικές αρμένικες ενδυμασίες (εικ. 15). Τα χρώματα είναι μπλε, κόκκινο, κίτρινο και πράσινο πάνω σε άσπρο φόντο. Η Κιουτάχεια, εκτός από πιάτα, παράγει και πλάκακια, που στολίζουν ιερούς χώρους Μωαμεθανών και Αρμενίων (οι τελευταίοι, ως χριστιανοί που είναι, διαλέγουν σχέδια αγγέλων και σταυρών). Η Κιουτάχεια θα εξακολουθήσει να παράγει κεραμικά έως και τον 19ο αιώνα. Θα τη διαδεχθεί το Canakkale (Τσανακκάλι) με την τεχνική της εφύαλωσης (overglaze).

Σημειώσεις

1. A. Vasiliev, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 637.
2. B.A. Byzance, Musée du Louvre, 1992, εικ. 294-5, 298, 300, 305, 388.
3. Παρόμοια δείγματα γαλάζιου - λευκού βρίσκουμε σε εργαστήρια της αρχαίας Αγοράς των Αθηνών, του τέλους του 16ου και των αρχών του 17ου αιώνα. Η Α. Χαριτωνίδου τα ονομάζει ψευδομαγιόλια. Βλ. Αρχαιολογία, τ. 4, 1982, σσ. 60-64, «Μορφές Μεταβυζαντινής κεραμικής: Αθηναϊκά εργαστήρια», ειδικότερα σ. 62.

Βιβλιογραφία

- Vasiliev, A., *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Εκδ. Μπεργκσντ, Αθήνα 1954.
- Antika, The Turkish Journal of Collectable Art, Ceramics and Tiles, no 27, June 1987 (άρθρα γραμμένα στα Τούρκικα με αγγλική περίληψη): Aslanapa, Oktay, 'The Art of Ceramics in the Ottoman Period', σ. 4 κ.ε.ξ., Önder, Mehmed, 'Kubadabad', σ. 13 κ.ε.ξ., Öney, Günül, 'Early Turkish-Islamic Pottery in Anatolia', σ. 16 κ.ε.ξ., Yetkin, Serare, 'A Tile Technique in the

Tomb of Sultanahmed', σ. 23 κ.ε.ξ., Sönmez, Zeki, 'The Manufacture of Tiles at the Palace of Hebdomon and Turkish Tile Making', σ. 29 κ.ε.ξ.

Aslanapa, O., *Keramiköfen und Figürliche Keramik aus Kalehisar, «Anatolica»*, I, Leiden 1967, σσ. 135-142.

Bakir, Ö., 'The Medieval Glazed Pottery, Part VII. The Excavations at Korucutepe, Turkey, 1968-70', *Journal of the Near Eastern Studies*, vol. 33, no 1, The Univ. of Chicago, σσ. 96-108.

Goell, T., - Otto-Dorn, K., *Keramikfunde aus dem mittellalter und der frühosmanischen Zeit, «Arsameia am Nymphaion»*, Berlin 1963, σσ. 246-274.

Karamagrali, B., 'Ahlat'ta Bulunan Bir Cini Finni', A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yıllık Arastirmalar Dergisi III, Ankara 1981, σσ. 67-94.

Lucius, E., *Neue figural verzierte Seldschukische Keramik aus Anatolien*, Ist. Ed. Fak., *Sanat Tarihi Yılligi* II, 1966-68, σσ. 122-133.

Lucius, E., *Eine Seldschukische Schale aus Eski Kahta, Sanat Tarihi Yılligi* III, Istanbul 1969-70, σσ. 125-134.

Otto-Dorn, K., 'Berichte über die Grabungen in Kobadabad', 1966, *Archaeologische Anzeiger*, 1969, σσ. 438-506.

Öney, G., *Tiles and Ceramics*, Turkish Republic, Ministry of Culture and Tourism, prepared on the occasion of 'The age of Sultan Suleiman the Magnificent' Exhibition, Istanbul 1987.

Byzance, Musée du Louvre, 1992 Paris, ed. RMN.

The Nicaea (Iznik) Ceramics

V. Yinopoulos

The domination of the Arabs over a large segment of the East from the sixth century on created the proper conditions for the development and revival of the art of ceramics which produced highly artistic and decorative objects besides the utilitarian ones.

The town of Nicaea, being the natural junction between East and West, becomes the manufacturing center of ceramics, which are clearly influenced by Byzantium and Persia and, through the latter, by China, Syria and Egypt. From the sixteenth century on the ceramic production of Nicaea reaches its climax and exhibits a variety of distinctive styles, such as the Damascus and the Rhodes or Lindos ones.